

УДК 78.071.1(477):781.972

ЯКУБОВ Т. А.

ORCID 0000-0002-5316-8099

ДОЛЯ МАНУСКРИПТІВ СЕРГІЯ БОРТКЕВИЧА: ВТРАЧЕНЕ ТА ВІДНАЙДЕНЕ

Проаналізовано творчу спадщину С. Борткевича. Зазначено видавництва, з якими співпрацював митець (D. Rahter, Kistner & Siegel, N. Simrock, Ries & Erler, Rozsavölgyi та ін.) і відстежено долю архівів основного видавця композитора – Anton J. Benjamine. Виявлено жанрові та хронологічні критерії успішності публікації того чи іншого опусу С. Борткевича. Шляхом опрацювання документів (у тому числі раніше невідомих архівних), що містять список творів митця, виявлено кількість неопублікованих композицій і місця зберігання рукописів цих опусів. Підтверджено місцезнаходження віднайдених манускриптів в архівах Австрійської національної бібліотеки, Національної бібліотеки Іспанії, Музичної бібліотеки ім. Г. Доніцетті в м. Бергамо (Італія), Нідерландського музичного інституту в Гаазі, колекції Е. Флейшера у Вільній бібліотеці Філадельфії (США), Саксонському державному архіві в м. Ляйпциг (Німеччина) та ін. Прослідковано шлях, яким ці твори туди потрапили (надіслані безпосередньо від автора, переправлені з іншого місця зберігання тощо), та спосіб, за допомогою якого їх віднайшли (від цілеспрямованого пошуку в архівних каталогах до простої випадковості). Наведено матеріали з німецьких й австрійських газет першої половини ХХ століття, а також з листів самого композитора, які містять згадки про виконання або плани публікації загублених творів С. Борткевича, що дозволяє здійснити припущення щодо їх можливого місцезнаходження.

Ключові слова: творчість Сергія Борткевича, місцезнаходження рукописів, пошук втраченого.

На початку ХХІ століття у світовому музичному просторі спостерігається тенденція до відновлення інтересу, а іноді й переоцінки творчості композиторів, які, внаслідок різних і не завжди об'єктивних причин, опинилися на «периферії» та були віднесені до категорії митців «другого ешелону». Поступово, внаслідок інтенсифікації музичного життя, зростання у геометричній прогресії кількості доступних записів та концертів, фактично безмежних можливостей мережі інтернет, приходить розуміння, що творчість маргіналізованих митців може не тільки урізноманітнити концертні програми, але й, при належній якості музичного матеріалу, стати справжньою «родзинкою» репертуару будь-якого виконавця чи колективу. Музиканти та широка слухачька аудиторія поступово починають усвідомлювати, що недооцінка композитора за життя і забуття його після смерті зовсім не обов'язково свідчать про низький рівень самої творчості. Дивно, що такий стереотип узагалі виник, адже в історії музики неодноразово траплялися випадки тотального переосмислення творчості того и іншого митця. Виконання Ф. Мендельсоном «Страстей від Матвія» Й. С. Баха призвело до справжньої революції – твори барокових композиторів були високо оцінені саме з художньої точки зору, перестали бути дидактичним матеріалом. Вже у ХХ столітті особливо показовим є приклад відродження із повного забуття музики А. Вівальді, яка одразу ж увійшла до скарбниці світових шедеврів. Про численні

приклади прем'єрного провалу творів, які пізніше, після повторного виконання, стали центральними, стрижневими у спадщині митців, можна написати окрему наукову роботу. Скільки таких опусів внаслідок менш сприятливих умов не отримали свого другого шансу, можна лише здогадуватися.

Музика композитора-харків'янина Сергія Борткевича (1877–1952) за його життя мала всі шанси отримати широке визнання. Твори раннього періоду творчості (1904–1914) були високо оцінені й рекомендовані до виконання та друку (зокрема головним диригентом ляйпцизького Гевандгауз-оркестру й Берлінського філермонійного оркестру, директором Лейпцизької опери А. Нікішем¹). Знайшлися музиканти, готові включити їх до свого репертуару (Л. Колесса, Є Белоусов та ін.). С. Борткевич як піаніст та диригент мав можливість і сам популяризувати свою музику. Однак дві світові війни та революція у Російській імперії призвели до зубожіння митця та різкого обмеження його самореалізації. У СРСР музику композитора формально не забороняли², але вона була визнана «епігонською» і не потрапила ані до репертуару радянських виконавців, ані в поле зору музикознавців. Ситуація на Заході була значно кращою: піаністи М. Розенталь, П. Вітгенштайн, Г. ван Дален, Г. Мюлголланд і Л. Колесса, диригенти О. Кабаста, Р. Ніліус і Д. Райт, скрипалі Ф. Сміт, Я. Шмід, Я. Емнер і В. Босковскі, віолончелісти П. Грюмер та С. Бенеш, вокалісти А. Дермота, Ф. Кренн та ін. включали симфонії, сюїти, сонати, інструментальні концерти та п'єси С. Борткевича до свого репертуару. Його музику (в т. ч. авторські виконання творів) транслювали наживо та у записі радіостанції різних країн³. Але молодше покоління виконавців не підхопило ініціативу, і поступово ім'я С. Борткевича фактично зникло з програм концертних виступів. Важливим фактором цього процесу стала ліквідація у 1973 році Товариства Борткевича (Bortkiewicz Gemeinde), яке існувало у Відні з 1947 року й займалося популяризацією музики митця.

Поштовхом для відновлення інтересу до творчої спадщини композитора стала невтомна діяльність не професійних музикантів, а любителів – англійця, фінансового директора однієї з державних компаній Мелкольма Баллана та канадського дослідника, доктора філософії Бгагвана Тадані. Перший цілеспрямовано колекціонує ноти маловідомих східноєвропейських композиторів і десятиліттями надсилає запити до різних архівів та зібрань по всьому світу; другий у 60-х роках ХХ століття випадково почув етюд ре-бемоль мажор (ор. 15, № 8) С. Борткевича у виконанні М. Розенталя (запис 1927 року) і не міг зрозуміти, як таку музику могли забути. Протягом багатьох років ці дослідники збирали інформацію про життя та творчість митця. Як наслідок, стараннями Б. Тадані у 1996 році вийшов у світ англійський переклад частини епістолярної спадщини С. Борткевича (спогади, листи, документи),

¹ Thadani B. *Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz*. 3rd ed. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. P. 19.

² Австрійський піаніст Пауль Вітгенштайн виконував Концерт № 2 для фортепіано з оркестром С. Борткевича під час гастролей по СРСР у 1930 році, в тому числі двічі в Києві й у Баку (Див.: Bortkiewicz S. *Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, August 12, 1937 // Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz*. 3rd ed. Translated and edited by Bhagwan Thadani Winnipeg, Canada: Cantext Publications, 2007. P. 49).

³ Радіостанції Кьонігсберга, Відня, Франкфурта, Мюнхена, Берліна, Праги, Амстердама, Белграда, Будапешта, Лінца та Північної Америки (Thadani B. *Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz*. P. 42–72).

М. Баллан же віднайшов більшу частину нотного матеріалу, що вийшла з-під пера митця. Були видані перші аудіозаписи з музикою композитора¹. До справи відродження і дослідження творчості С. Борткевича долучилися юрист, автор меморіального веб-сайту про композитора Ваутер Калкман (Нідерланди) та музиканти Ельке Пауль² (Австрія), Ольга Чередниченко³ (Україна), автор першої монографії про митця, «Il Confine dell' Ingano. Sergei Bortkiewicz»⁴, Альфонсо Сольдано (Італія) та ін.

Від початку XXI століття спостерігається надзвичайна активність у світовій «Борткевичеані» – його музику досліджують в Україні, Нідерландах, Великобританії, Австрії, Італії, Польщі, Росії, Канаді, США й навіть Японії та Південноафриканській республіці. З'явилася низка аудіодисків (у виконанні Ц. Кацаріса, К. Трапмана, М. Бребінса, С. Пінтареллі, Л. Бака, Н. Франке та К. Першинару, С. Доніґи, С. Кумса, Н. Влаєвої, К. Івамото, А. Резнік, А. Сольдано, П. Гінтова, М. Єйтса та С. Левітіна), симфонічний оркестр Чернігівської філармонії під орудою М. Сукача виконав усі доступні твори С. Борткевича включно із віолончельним, скрипковим та фортепіанними концертами, а в період 2006-2012 років фінський піаніст Йоуні Сомеро записав антологію фортепіанної музики композитора. У березні 2017 року в Києві на базі Національної музичної академії відбувся Міжнародний молодіжний музичний проект «Борткевич в Україні» до 140-річного ювілею митця. Такий пік виконавської та дослідницької активності вчергове підкреслює актуальність проблеми, на яку звертали увагу ще перші дослідники творчості митця – обмеженість доступу до нотних джерел, а іноді повна відсутність будь-якої інформації про долю того чи іншого опусу.

Таким чином, пошук манускриптів виокремлюється у самостійну важливу галузь сучасного світового борткевичезнавства. Кожен дослідник спадщини композитора приділяє увагу цьому напрямку діяльності, однак, як правило, усе обмежується констатацією недоступності низки творів та вказівкою на те, що деякі рукописи постраждали під час Другої світової війни. Приємним винятком є стаття В. Калкмана у співавторстві з піаністом К. Трапманом «Sergei Bortkiewicz – de teruggevonden pianowerken»⁵ яка була опублікована у періодичному нідерландському виданні *Piano Bulletin* №33 (березень 2015 року). У статті описано долю рукописів декількох творів митця (ор. 57, 58, 60, 61, 64), які опинилися в Саксонському державному архіві у Ляйпцизі, Німеччина. Мета нашої статті – систематизувати відомості про збережені або віднайдені рукописи композицій С. Борткевича, а також вказати вірогідні шляхи пошуку втрачених творів митця. Завдання зумовлені метою – подати огляд творчої спадщини С. Борткевича і встановити, які саме композиції так і не вдалося опублікувати, вказати, де знаходяться віднайдені на сьогодні рукописи і як вони там опи-

¹ Фортепіанні твори у виконанні П. Хуйбрехтса (P. Huybregts), С. Кумса (S. Coombs), записані на CD у 1991 і 1993 роках відповідно.

² Paul E. Sergei Bortkiewicz, *Leben und Werk* – Diplomarbeit in Musikpädagogik zur Erlangen des akademischen Grades 'Magistra artium' an der Universität Mozarteum Salzburg Musikpädagogisches Institut in Innsbruck, Innsbruck, Österreich, 2002. 126 p.

³ Чередниченко О. Фортепіанное творчество Сергея Борткевича в свете классикоромантической традиции: дисс. ... канд. искусствоведения: спец. 17.00.03 «Музыкальное искусство»/ Харьковський державний університет мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харьков, 2008. 297 с.

⁴ «Межі обману. Сергій Борткевич» (італ.). Тут і далі всі переклади з іноземних мов автора статті.

⁵ «Сергій Борткевич – віднайдені твори для фортепіано» (гол.).

нилися, а також прослідкувати долю манускриптів, які досі вважаються втраченими, знайти згадки про ці твори в архівних джерелах та вказати можливі напрями для подальшого пошуку загублених рукописів.

Об'єктом дослідження виступають неопубліковані опуси С. Борткевича, а предметом – доля манускриптів композитора. Крім статті В. Калкмана джерелами інформації слугуватимуть рецензії з харківських газет початку ХХ століття (розміщені в додатку до дисертації О. Чередниченко¹), стаття про композитора у нідерландському журналі «De Delver» від 15 жовтня 1931 року авторства друга С. Борткевича Г. ван Далена, матеріали з австрійських газет і журналів першої половини ХХ століття (розміщені на офіційному інтернет-ресурсі Австрійської національної бібліотеки ANNO – AustriaN Newspapers Online²), листи М. Баллана і В. Калкмана, дослідження Б. Тадані, епістолярна спадщина самого С. Борткевича (в т. ч. спогади, автобіографії та листи митця, перекладені та опубліковані англійською мовою Б. Тадані; листування С. Борткевича із Колекцією Е. Флейшера у штаті Філадельфія, США; окремі листи до Г. ван Далена, які не увійшли до видання Б. Тадані: від 27 червня 1930 року, 03 липня 1932 року, 30 травня 1933 року, 02 січня 1935 року і 26 жовтня 1939 року. Копії листів були надані нам з особистого архіву В. Калкмана³), а також копії архівних матеріалів з приватних колекцій М. Баллана й В. Калкмана⁴, отримані від власників, а саме: програми Музичних вечорів Товариства Борткевича у Відні, лист від Австрійської спілки авторів, композиторів та музичних видавців (А.К.М.) до П. Кука із переліком творів митця, лист Е. Шваба, що містить перелік творів, які зберігалися у Товаристві Борткевича, власноручний рукописний список творів С. Борткевича). Інформація із неопублікованих листів митця до Г. ван Далена та інших архівних матеріалів із приватних колекцій (В. Калкмана та М. Баллана) і ресурсу ANNO раніше не публікувалася і вперше вводиться до українського наукового обігу.

Із 74 опусів композиторові вдалося опублікувати 45. Відзначимо важливу закономірність: до ор. 33 видано усе, крім двох перших творів митця. Пізніше друкований матеріал здається скоріше винятком серед композицій-рукописів. Жанровий аналіз показує іще більш характерну особливість: найгірша ситуація із вокальними творами – дев'ять, не враховуючи оперу «Акробати», не опубліковані (при тому, що виданих опусів для голосу лише три). Оркестрові та камерні твори (без урахування концертів для фортепіано з оркестром) зберігають приблизний паритет: відповідно, п'ять⁵ та чотири манускрипти і по п'ять друкованих. А от переважна більшість фортепіанних опусів побачила світ у тих чи інших європейських видавництвах (32 проти 10 рукописних).

¹ Чередниченко О. Фортепианное творчество Сергея Борткевича в свете классико-романтической традиции: дисс. ... канд. искусствоведения: спец. 17.00.03 «Музыкальное искусство»/ Харьковский государственный университет искусств им. И. П. Котляревского. Харьков, 2008. 297 с.

² Австрійські газети онлайн. URL: <http://anno.onb.ac.at/index.htm> (дата звернення: 10.10.2017).

³ Оригінали знаходяться в архівах Нідерландського музичного інституту в Гаазі.

⁴ Оригінали знаходяться у різних архівах Європейського Союзу та США.

⁵ Не враховуючи оркестрову версію «Югославської сюїти» ор. 58, яка є інструментовкою одноп'ятерою фортепіанного твору (*див.*: Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, October 27, 1940 // *Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz*. 3rd ed. Translated and edited by Bhagwan Thadani. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. P. 59.).

Зрозуміло, що доля манускриптів більш складна і непередбачувана. Адже наявність певного, нехай навіть незначного тиражу, одразу розширює можливості доступу до твору й у разі збільшує шанси, що бодай один екземпляр збережеться всупереч усім буремним подіям ХХ століття. Дійсно, незважаючи на те, що 4 грудня 1943 року внаслідок бомбардування виникла пожежа в архіві видавництва Anton J. Benjamin/H. Sikorski¹, на сьогодні весь матеріал у копіях доступний до виконання, хоча деякі оригінали було втрачено. Більше того, видавництва (за винятком угорського Rozsavölgyi) або їх правонаступники² і зараз продають опубліковані раніше твори митця.

Ситуація з рукописами значно гірша. Фортепіанний концерт сі мінор (ор. 1) композитор знищив власноруч, незважаючи на успішні концертні виконання в Берліні та Харкові³. З інших 28 манускриптів у повному обсязі знайдено лише дев'ять. Серед них: «Російська рапсодія» для фортепіано з оркестром (ор. 45), дві симфонії (ор. 52 і ор. 55), «Увертюра до казкової опери» (ор. 53), «Радісна» (ор. 57) та «Югославська»⁴ (ор. 58) сюїти в клавірах і оркестрових версіях, Соната для фортепіано №2 (ор. 60), «Фантастичні п'єси» (ор. 61) та Три мазурки (ор. 64).

Фортепіанні твори, зокрема, друга редакція «Російської рапсодії» (ор. 45), друга соната (ор. 60) та дві прелюдії (ор. 66, №1, 3) зберігаються в Нідерландському музичному інституті (НМІ) в Гаазі. Рапсодія та соната потрапили до архіву як частина колекції голландського піаніста Гюго ван Далена, товариша, спонсора та популяризатора музики С. Борткевича. Г. ван Далену рукописи надіслав сам композитор⁵. Написані для П. Вітгенштайна перша редакція «Російської рапсодії» (ор. 45) – «Концерт-рапсодія для лівої руки», а також декілька ліворучних транскрипцій фортепіанних мініатюр тривалий час знаходилася в Гонконзі. Засновник та директор мережі ресторанів швидкого харчування McDonald's HK⁶, меценат Деніел Нг Ят-чю, викупив у нащадків П. Вітгенштайна цей та інші рукописи для організованого та фінансованого ним же The Octavian Society⁷. Після смерті Д. Нг (23 серпня 2013 року) товариство залишилося без спонсорської підтримки свого фундатора і фактично припинило

¹ Kalkman W., Trapman K. Sergej Bortkiewicz – De teruggevonden pianowerken. Piano Bulletin. Schiedam, Netherlands : EPTA, 2015. No. 3 (96). P. 23.

² Англійське видавництво Boosey & Hawkes володіє правами на D. Rahter та N. Simrock (Kalkman W., Trapman K. “Sergej Bortkiewicz – De teruggevonden pianowerken”. P. “Sergej Bortkiewicz – De teruggevonden pianowerken”. Piano Bulletin. Schiedam, Netherlands : EPTA, 2015. No. 3 (96). P. 23).

³ Bortkiewicz S. Autobiography // Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz. 3rd ed. Translated and edited by Bhagwan Thadani. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. P. 38, а також Чередниченко О. Фортепіанное творчество Сергея Борткевича в свете классико-романтической традиции. С. 236–244.

⁴ Початкова назва сюїти ор. 57 – «Танцювальна», сюїта ор. 58 іноді фігурує під назвою «Адрія».

⁵ Bortkiewicz S. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, July 03, 1932. Letter [duplicate]. Personal private archive of Wouter Kalkman (Leiden, Netherlands); Bortkiewicz S. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, August 25, 1943 // Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz. 3rd ed. Translated and edited by Bhagwan Thadani. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. P. 62).

⁶ МакДональдз Гонконг – дочірня структура головної компанії, що знаходиться у США.

⁷ «Товариство Октавіана» – приватна колекція, яка зберігає та займається редагуванням і дослідженням рукописів Р. Штрауса та музичної бібліотеки П. Вітгенштайна.

своє існування. Частина рукописів з архіву П. Вітгенштайна потрапили на повторний продаж до Лондона (аукціон Sotheby's). Однак творів С. Борткевича серед них не було. З Гонконгу у відповідь на запити надходить суперечлива інформація, тож фактично зараз ці твори можна вважати знову втраченими. Найімовірніше, вони знаходяться серед іще не розпроданої спадщини Д. Нґ або раніше потрапили на розпродаж до іншого аукціону і опинилися у черговій приватній колекції, залишившись недосяжними для широкого загалу. Дві прелюдії (ор. 66, №1, 3) НМІ подарував дослідник В. Калкман. Раніше вони належали учениці Г. ван Далена, Гелен Мюлголланд, якій ці твори присвячені. Виконавиці їх надіслав С. Борткевич¹ за посередництва голландського піаніста Г. ван Ренессе.

Значна частина творчого спадку композитора зберігалася в архіві Товариства Борткевича², останніми керівниками якого були Едмунд Шваб та австрійська співачка Елізабет Шуберт-Чарре. Зустрічі цього клубу шанувальників композитора іноді відбувалися у приміщенні видавництва Doblinger, власник якого, Бернгард Герцманські, був одним із співзасновників Товариства³. І хоча у листі до В. Лабгарта від 10 грудня 1960 року Е. Шваб зазначив, що всі ноти цієї фірми були передані Е. Шуберт-Чарре, очевидно, після розпуску Товариства у 1973 року як мінімум частину матеріалу повернули до архівів видавництва. Зараз там зберігаються три п'єси для струнного квартету (транскрипції прелюдії ля мажор (ор. 33, №5) та перших двох частин з «Югославської сюїти»), сольна партія віолончельної прелюдії (клавір втрачено), «Застільна пісня» (ор. 43, №7) та окремі фрагменти фортепіанних творів, зокрема, №5 та уривок №4 з циклу «Пригоди Тома Соєра» (ор. 68). Там же можна знайти титульні сторінки Тріо (ор. 38), Ліричного інтермецо (ор. 44), обох симфоній, пісень на тексти російських поетів (ор. 47) і окремі фрагменти чорнового матеріалу композитора (нариси, ескізи тематизму, тощо). Серед нот, що належали Товариству Борткевича, були партитура і партії Трьох п'єс для віолончелі з оркестром (авторської транскрипції творів для віолончелі з фортепіано ор. 25). У архіві видавництва знаходиться лише уривок партитури п'єси №3, «Вальс». Оркестрові голоси ор. 25 №1, «Романсу» наразі не встановленим шляхом опинилися у Мюнхені, в Консерваторії ім. Р. Штрауса. Після реорганізації у 2008 році цей навчальний заклад приєднали до Мюнхенської Вищої школи музики та театру, а рукопис «Романсу» відтоді зберігається у бібліотеці цього навчального закладу⁴.

В Австрійській національній бібліотеці (Відень) знаходяться манускрипти «Увертюри до казкової опери» (ор. 53) й окремих номерів з вокальних циклів, які до-

¹ Bortkiewicz S. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, November 18, 1946 // *Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz*. 3rd ed. Translated and edited by Bhagwan Thadani. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. P. 66. Див. також: Kalkman W., Trapman K. «Sergej Bortkiewicz (1877–1952). Beschouwingen over zijn vriendschap met de Nederlandse pianisten Hugo van Dalen en Helene Mulholland en zijn betekenis voor de pianomuziek». *Piano Bulletin*. Schiedam, Netherlands : EPTA, 2002. No. 2 (56). P. 24.

² Schwab E. Edmund Schwab to Walter Labhart, December 10, 1960. Letter [duplicate]. Personal private archive of Wouter Kalkman (Leiden, Netherlands).

³ Acht Einladungen für Veranstaltungen der Bortkiewicz-Gemeinde mit Aufzählung der Programmpunkte, aus den Jahren 1950 und 1951. Invitations to events. Series LQH0031087. Wienbibliothek im Rathaus, Hauptkatalog Handschriften [Library in Viennese town hall, Vienna, Austria, Main catalog of manuscripts]. Nachlass Hans Ankwicz-Kleehoven.

⁴ Frintrop S. Susanne Frintrop to Temur Yakubov, August 01, 2017. Letter.

сі не віднайдені повністю, зокрема, «Молитва» (ор. 47, №1), «Свобода» (ор. 72, №1), «Завжди ти» та «Чарівний сад султана» (ор. 73, №1-2), «Прекрасний ранок» (ор. 74, №2), а також твори без опусного номеру – «Einsamkeit» (Самотність)¹ та «Ich habe dich gerufen» (Я тебе покликав) для голосу зі струнним оркестром, «Lisette» (Лізетта) та «Kriegsbild» (Військова картина)² для голосу з фортепіано. Можливо, рукописи тих номерів, які загублені в зазначених опусах (43, 47, 72, 73, 74), усе ж таки будуть знайдені серед архівних матеріалів.

У тій же бібліотеці знаходиться ранній твір для фортепіано без опусного номеру «Aus vergangenen Zeiten (Kleine Ballade)» (З минулих часів. Маленька балада). Твір був опублікований у 1907 році у виданні «Die Musik-Mappe» (Музичний етюдник) том I, зошит 32 (видавництво Vobach & Co., Ляйпциг, Німеччина). Про існування «Маленької балади» раніше було відомо лише зі згадки у щомісячному «Музично-літературному віснику» за липень (№7) 1907 року³. Однак нотний текст раніше вважався втраченим і був віднайдений нами в каталогах Австрійської національної бібліотеки. У серпні 2017 року ми отримали скан-копію зазначеного твору. Крім того, у вересні 2017 року в електронних каталогах європейських архівів та бібліотек нами було знайдено ноти транскрипцій для камерного оркестру ще двох творів С. Борткевича, які зустрічаються у програмі європейських радіостанцій. Це «Гавот-каприс» (аранжування фортепіанної п'єси ор. 3 №3), що виконували в Лугано (Швейцарія) 3 листопада 1936 року о 20:00 (трансляція Віденського радіо)⁴, та «Im Bühnenhof» (У пташиному дворі), який транслювали, зокрема, 23 грудня 1928 року о 21:30 (Віденське радіо)⁵, 18 вересня 1931 року о 16:30 (радіо Ганновер)⁶, 27 лютого 1933 року о 17:00 (радіо Мюнхен)⁷ та ін. Останній твір є транскрипцією сьомого номеру («Істинна правда») фортепіанного циклу «Із казок Андерсена» ор. 30. «Гавот-каприс» знаходиться у Національній бібліотеці Іспанії, а «Im Bühnenhof» – у Музичній бібліотеці імені Гаєтано Доницетті в м. Бергамо (Італія).

Дві симфонії митця нині зберігаються у Вільній бібліотеці Філадельфії як частина нотної колекції Едвіна А. Флейшера (1877–1959). Цей власник «Прядильної

¹ Помилково позиціонований Е. Пауль як той самий твір, що і «Молитва» ор. 47 №1 (Див.: Paul E. Sergei Bortkiewicz, Leben und Werk / Elke Paul. – Diplomarbeit in Musikpädagogik zur Erlangen des akademischen Grades 'Magistra artium' an der Universität Mozarteum Salzburg Musikpädagogisches Institut in Innsbruck, Innsbruck, Österreich 2002. – P. 102). З нотного тексту можна переконатися, що це два самостійні твори.

² Kriegsbild (Військова картина) на слова К. Бальмонта найімовірніше є №3 з вокального циклу ор. 47. За даними списку творів композитора, сформованого Товариством Борткевича, ор. 47 №3 має назву Heimatsbild, що співзвучно оригінальній назві тексту К. Бальмонта «Родная картина». Крім того, в програмі концерту Товариства від 08 січня 1951 року Kriegsbild вказано як пісню з ор. 47 (Див.: Acht Einladungen für Veranstaltungen der Bortkiewicz-Gemeinde mit Aufzählung der Programmpunkte, aus den Jahren 1950 und 1951. Invitations to events. Series LQH0031087. Wienbibliothek im Rathaus, Hauptkatalog Handschriften [Library in Viennese town hall, Vienna, Austria, Main catalog of manuscripts]. Nachlass Hans Ankwicz-Kleehoven.).

³ Musikalisch-literarischer Monatsbericht über neue Musikalien, musikalische Schriften und Abbildungen. Leipzig : Verlag von Friedrich Hofmeister, 1907. No. 7. P. 373.

⁴ Radio Wien. 1936, October 30. P. 17.

⁵ Radio Wien. 1928, December 14. P. XI.

⁶ Radio Wien. 1931, September 11. P. 71.

⁷ Radio Wien. 1933, February 24. P. 41.

компанії Флейшера», заснованої наприкінці XIX століття, однієї з перших мануфактур по переробці вовни, став одним з найвпливовіших американських музичних меценатів XX століття. У 1909 році він заснував Симфонічний клуб для молодих музикантів, оплатив приміщення, згодом наймав диригентів та купував партитури і партії для виконання. Оскільки нотний асортимент у США початку XX століття був доволі обмежений, Е. Флейшер подорожував Європою та СРСР, скуповуючи нові матеріали для свого оркестру. У 1929 році, коли колекція Е. Флейшера налічувала вже близько 3000 творів загальною вартістю півмільйона доларів, він подарував її Вільній бібліотеці Філадельфії¹. Так у Філадельфії опинилися вже опубліковані на той час віолончельний, скрипковий та перший фортепіанний концерти, «Російські танці» для оркестру (ор. 18) і симфонічна поема «Отелло» (ор. 19) С. Борткевича, а орієнтовно в 1945 році до колекції закупили й «Австрійську сюїту» (ор. 51). У рамках Music Copying Project (Проекту з копіювання музики, 1934-1943 роки) за фінансової підтримки Е. Флейшера переписувалися копії ще не надрукованих партитур композиторів Американського континенту та Європи. У 1940 році С. Борткевич отримав листа із запитом на рукописи партитур від Франкліна Г. Прайса, головного бібліотекара Колекції Е. Флейшера. Композитор відповів, що має дві неопубліковані симфонії. Однак через війну йому не вдалося їх надіслати для копіювання до США. Тільки у 1950 році за посередництва старшого референта з культурних питань американського посольства у Відні Вільдера Сполдінга ці рукописи потрапили до Колекції Е. Флейшера². Симфонії вважалися втраченими аж до початку 2000-х років, допоки їх не віднайшов дослідник М. Баллан:

«Історія про те, як я знайшов симфонії Борткевича, доволі дивна. Незадовго до того мені подарували статуєтку бога Анубіса (я цікавлюся історією Єгипту), і я прочитав, що цей бог був “шукачем загублених речей”. Ну то я й попросив! Через тиждень я був у букіністичній крамниці в Саутгемптоні, де знайшов два томи Колекції Флейшера у Філадельфії, США, датовані 1935-1950 роками. Я купив їх тому, що там були деякі твори російських композиторів, які могли б бути корисними в моєму пошуку. Я перевіряв список творів Борткевича – вони мали лише те, що ми вже знайшли. Пізніше у той вечір, близько одинадцятої, я взяв один з томів, і з нього випав аркуш. Це був список надходжень за 1950–1955 роки. І там я побачив згадку про дві симфонії Борткевича. Я написав їм листа електронною поштою і вони підтвердили, що мають ці твори у своєму архіві»³. Інший екземпляр рукопису симфоній згідно листів С. Борткевича мав би зберігатися в Г. ван Далена, однак на сьогодні їх у відповідному архіві не знайдено.

Зовсім інша, значно напруженіша доля очікувала низку манускриптів, які зараз зберігаються в Ляйпцизі, у Саксонському державному архіві. Вони були віднайдені завдяки Меморіальному сайту Сергія Борткевича, створеному В. Калкманом. Саме звітти Матіас Вайснер із Саксонського державного архіву в 2013 році дізнався, що ор. 61 та ор. 64 вважаються втраченими, знайшов їх у ляйпцизькому відділенні архі-

¹ Galvan G. The ABCs of the WPA Music Copying Project and the Fleisher Collection. American Music. Vol. 26 No. 4. Champaign, Illinois, USA : University of Illinois Press, 2008. P. 514-538.

² Kalkman W. Bortkiewicz and the Fleisher collection. Retrieved September 22, 2017. URL : <https://sergeibortkiewicz.com/bortkiewicz-and-the-fleisher-collection/>.

³ Цит. за: Thadani B. Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz. P. V.

ву та написав про це голландському досліднику¹. Виявилося, що в Саксонському державному архіві зберігаються ще й ор. 57, 58 і 60, а також низка листів С. Борткевича.

Було встановлено, що перемовини про публікацію партитури та авторського клавіру «Радісної сюїти» (ор. 57) С. Борткевич розпочав іще в 1939 році. Ситуація з видавництвами на той час була дуже складною. Першим і основним видавцем композитора був Daniel Rahter (Ляйпциг, Німеччина) – 23 опуси (для порівняння німецькі Kistner & Siegel і Litolff надрукували по п'ять опусів, німецьке Ries & Erler та австрійське Kliment – по три, угорське Rozsavölgy і австрійське Universal Edition – по два, а німецьке Simrock і австрійське Doblinger лише по одному). Але ще у 1917 році D. Rahter було поглинуте видавництвом Anton J. Benjamin, хоча продовжувало видавати С. Борткевича під франшизою D. Rahter. Ця ж фірма у 1929 році викупила видавництво N. Simrock. А отже основним видавцем композитора був саме A. Benjamin. Протягом 30-х років ХХ століття ця німецька компанія зазнавала утисків через те, що її власники (Р. Шаєур та Г. Бенджамін) були євреями. Зрештою у 1938 році вони змушені були продати свою фірму видавцеві Hans C. Sikorski. Тож перемовини про видавництво сюїти ор. 57 велися саме з ним. Крім того, він же під маркою N. Simrock планував надрукувати низку фортепіанних творів: «Югославську сюїту» (ор. 58), Сонату №2 (ор. 60), «Фантастичні п'єси» (ор. 61) та Три мазурки (ор. 64).

Поки що не вдалося встановити, чим завершилися перемовини про видання оркестрової партитури, однак рукопис залишився у видавця. Щодо фортепіанних творів, то вже були виготовлені друковані макети, але тиражування зупинилося через нестачу паперу під час та після Другої світової війни. У 1945 році Ляйпциг опинився у радянській окупаційній зоні, видавництво Сікорського не отримало права на друк. У 1951–1956 роках фірмою керував куратор Г. А. Доршель, а після того вона взагалі існувала лише формально. Зрештою в листопаді 1992 року видавництво H. Sikorski/Anton J. Benjamin було офіційно ліквідовано, тож означені твори С. Борткевича так і не надрукували. Архів компанії іще в 1963 році передали до Саксонського державного архіву. У 1993 році розпочався процес реституції власності видавництва Sikorski/Benjamin. Але тільки у 2012 році згідно рішення суду матеріали, що зберігалися у Саксонському архіві, перейшли у володіння спадкоємців, які подарували основну частину поверненої власності тому ж архіву. Теоретично, після цього вказані твори С. Борткевича, а також ті, які раніше вважалися втраченими, мусять бути доступними для широкого загалу. Однак ситуацію ускладнює те, що співвласник видавництва A. Benjamin, Р. Шаєур, перезаснував його у 1952 році у м. Гамбург, а його донька І. Петфорд у 2002 році продала компанію британській фірмі Boosey & Hawkes², яка успадкувала права на видання музики С. Борткевича. Окреслена ситуація вимагає юридичної консультації, однак поки що Саксонський державний архів відмовляється надавати копії манускриптів композитора без попередньої згоди британського видавництва.

Безслідно зникли рукописи інших творів С. Борткевича, таких як опера «Акробати» (ор. 50) за новелою Германа Банга «Чотири дияволи», «Олімпійське скерцо» (без опусу) та «Мрії» (*Nox erat – et caelo fulgebat luna serena*³): Ноктюрн для великого симфонічного оркестру (ор. 34), Ліричне інтермецо для скрипки з оркестром

¹ Kalkman W. Wouter Kalkman to Temur Yakubov, August 10, 2017. Letter.

² Kalkman W. Sergej Bortkiewicz – "De teruggevonden pianowerken". P. 23.

³ Була ніч – і небо осявав ясний місяць (*лат.*).

«Весна і пробудження Фавна» за картиною Сандро Ботічеллі (ор. 44), фортепіанний цикл «П'ять жіночих ескізів» (ор. 70), чотири вокальних цикли (не враховуючи опусів, що частково знайдені) – ор. 2, 67, 69, 71, Соната для віолончелі й фортепіано (ор. 36), Сюїта для віолончелі соло (ор. 41) та Тріо для скрипки, віолончелі та фортепіано (ор. 38). Їх долю можна спробувати відслідкувати за згадками в листах та інших документах. Показово, що рукописи зберігалися в декількох екземплярах у різних місцях, окремі твори надсилалися для виконання, що дає ключ до пошуку їх у відповідних країнах в архівах вказаних міст.

Сподіваючись домовитися про постановку опери «Акробати», у 1933 році композитор надіслав її клавір до Німецького театру в Празі, а в 1938 році – до Берлінської опери¹. Чи повернули ці рукописи автору – не відомо. Партитура весь час зберігалася у композитора. У концертному (скороченому) варіанті її виконали 3 лютого 1937 року на Віденському радіо², однак ноти в архівах не залишилися. У переліку Товариства Борткевича про ор. 50 вказано: одна партитура, три клавіри, сольні, хорові та оркестрові партії³.

Прем'єра «Олімпійського скерцо» відбулася у Відні 1948 року. Після цього нотний матеріал відправили до Лондона для виконання під час тогорічних Олімпійських ігор⁴. Англійський диригент Девід Райт у статті 1975 року про С. Борткевича⁵ згадує, що серед інших творів виконував його «Олімпійську увертюру» (очевидно, йдеться про той самий твір). Після того рукопис безслідно зник. Про існування Ноктюрну для оркестру (ор. 34) взагалі згадується тільки в Автобіографії композитора й у статті Г. ван Далена про С. Борткевича⁶, яка фактично є адаптованим варіантом того ж тексту. Навіть в авторському переліку композицій⁷ ор. 34 пропущений.

Важливим джерелом інформації про втрачені твори композитора є список Австрійського об'єднання авторів, композиторів і музичних видавців (А.К.М.), який знаходимо у листі працівника А.К.М. А. Рупперта до П. Кука⁸. Саме тут можна знайти не тільки повну назву Ноктюрну (ор. 34), але й інформацію про Дві фортепіанні п'єси (ор. 49), про які більше ніде не згадується, а також назви пісень втрачених вокальних

¹ Bortkiewicz S. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, Mai 30, 1933. Letter [duplicate]. Personal private archive of Wouter Kalkman (Leiden, Netherlands); Bortkiewicz S. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, April 04, 1938 // *Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz*. 3rd ed. Translated and edited by Bhagwan Thadani. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. P. 54.

² Paul E. Sergei Bortkiewicz, *Leben und Werk – Diplomarbeit in Musikpädagogik zur Erlangen des akademischen Grades 'Magistra artium' an der Universität Mozarteum Salzburg Musikpädagogisches Institut in Innsbruck, Innsbruck, Österreich, 2002*. P. 46.

³ Schwab E. Edmund Schwab to Walter Labhart, December 10, 1960. Letter.

⁴ Bortkiewicz S. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, April 03, 1948 // *Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz*. 3rd ed. Translated and edited by Bhagwan Thadani. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. P. 67.

⁵ Wright D. Sergei Bortkiewicz. Retrieved September 22, 2017. URL : <http://www.wrightmusic.net/pdfs/sergei-bortkiewicz.pdf>.

⁶ Dalen H. "Serge Bortkiewicz". De Delver. Delft, Netherlands : Kunstkring Delft, 5de Jaargang №2. 1931, October 15. P. 29.

⁷ Bortkiewicz S. *Werkverzeichnis*. Manuscript. 1952. Personal private archive of Nils Franke (London, Great Britain).

⁸ Ruppert A. A. Ruppert to P. R. Cook, July 15, 1971. Letter [duplicate]. Personal private archive of Malcolm Ballan (Southampton, Great Britain).

циклів та частин Сюїти для віолончелі соло (ор. 41). Крім списку А.К.М. згадки про Сюїту (ор. 41) присутні в Автобіографії¹ й у власноручному списку опусів С. Борткевича.

Тріо в 1930 році композитор надіслав Н. Роту (учасникові Будапештського тріо). Той вже в 1931 році пообіцяв, що виконає ор. 38 у Лондоні. 23 січня 1935 року о 17:05 за місцевим часом цей твір виконувався на Віденському радіо², а 05 квітня 1946 року – на концерті у Віденському Концертхаузі³ (обидва рази за роялем був композитор). Після того жодних згадок про Тріо немає. Можливо, про нього згадується і в газетах після 1946 року, але доступ до цих матеріалів поки що обмежений через авторські права.

Віолончельну сонату 23 вересня 1928 року о 19:15 за місцевим часом транслювало радіо Відня⁴. Пізніше її виконували на концертах в 1929, 1942 і 1946 роках. Осільки серед виконавців постійно вказується С. Борткевич, нотний текст, вочевидь, зберігався в домашньому архіві композитора. По одному екземпляру клавіра та сольних партій Тріо і Віолончельної сонати зберігалося в архіві Товариства Борткевича⁵. У листі до Г. ван Далена від 1939 року С. Борткевич пише⁶, що продав Белградському видавцеві (однак невідомо якому саме) свої «Пісні на тексти російських поетів» (ор. 47). Отже, імовірно, що екземпляр рукопису може з часом знайтися в Сербії або інших країнах Балканського півострова.

Ліричне інтермецо (ор. 44) австрійський скрипаль Яро Шмід виконав на ювілейному концерті С. Борткевича 26 лютого 1952 року (диригував композитор), а в 1960 році навіть здійснив запис цього твору (диригент Рудольф Ніліус). У архіві Товариства Борткевича вказано аж три партитури із 42 оркестровими партіями й один клавір. Вочевидь, саме цим матеріалом користувалися під час запису.

Крім того, в Товаристві Борткевича зберігалися партитура, клавір та партії циклу «Пісні Гафіза» для голосу з оркестром (ор. 43), два екземпляри «Пісень на слова Шопенгауера» (ор. 69), фортепіанні прелюдії (ор. 66), твори без опусного номеру: «Думка» для фортепіано, пісня «Моя мати» для високого голосу з фортепіано, клавір Австрійського державного гімну на слова Г. Фальк, а також авторські транскрипції: семи пісень з різних опусів у супроводі камерного оркестру, «Ноктюрну» (ор. 24, №1) для лівої руки, авторський клавір симфонічної поеми «Отелло» (ор. 19). На XIV зібранні Товариства Борткевича 02 жовтня 1950 року виконували «Дитинство» (ор. 39) у авторському перекладенні для струнного квартету і фортепіано⁷, хоча цього твору немає у списку Товариства.

У серпні 2017 року В. Калкман знайшов згадку про камерно-танцювальну п'єсу «Die Geschichte vom armen Fischer» («Історія бідного рибалки»), яку він позиціо-

¹ Bortkiewicz S. *Autobiography // Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz*. 3rd ed. Translated and edited by Bhagwan Thadani. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. P. 40.

² Salzburger Chronik. No. 16. 1935, January 19. P. 13.

³ Neues Österreich. No. 285. 1946, March 24. P. 4.

⁴ Alpenländische Rundschau. Nr. 259. 1928, September 22. P. 29.

⁵ Schwab E. Edmund Schwab to Walter Labhart, December 10, 1960.

⁶ Bortkiewicz S. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, October 26, 1939. Letter [duplicate]. Personal private archive of Wouter Kalkman (Leiden, Netherlands).

⁷ Acht Einladungen für Veranstaltungen der Bortkiewicz-Gemeinde mit Aufzählung der Programmpunkte, aus den Jahren 1950 und 1951. Invitations to events. Series LQH0031087. Wienbibliothek im Rathaus, Hauptkatalog Handschriften [Library in Viennese town hall, Vienna, Austria, Main catalog of manuscripts]. Nachlass Hans Ankwicz-Kleehoven.

нував як іще один раніше невідомий твір без опусного номеру. Відомо, що постановка відбулася 14 лютого 1930 року в Віденській академії музики та суміжних мистецтв¹. Однак найімовірніше, що мова йде про сценічну постановку другого номеру балетної сюїти «Тисяча і одна ніч» (ор. 37), який має таку ж назву як і п'єса, що згадується в анонсі.

У концертних програмах Віденського концертхаусу містяться згадки про виконання низки взагалі невідомих творів С. Борткевича: «Das Abenteuer des Marquise de Branchonne» («Пригоди маркіза де Браншонна») і «Ein Märchen vom Porzellan» («Порцелянова казка») (4 березня 1923 року), «Tanz der Freude» («Танець радості») (26 травня 1933 року), «Quadrille der Gassenbuben»² («Кадриль вуличних хлопчиків») (7 квітня 1935 року), «Der Zauberkreis» («Чарівне коло») (28 березня 1940 року), «Романс» (для лівої руки) для фортепіано; пісні «Herbstblumen» («Осінні квіти») і «Schlaflied für Mirjam» («Колискова Марії») (27 березня 1926 року), «Aus dunklein Stunden» («З Темної години») (9 листопада 1943 року), «Die Nacht» («Ніч») та «Letztes Gedenken» («Останній спогад») (9 квітня 1948 року); «Festlicher Einzug» («Святковий вступ/фанфари») для оркестру (5 березня 1928 року)³.

Анонс зі згадкою «Schlaflied für Mirjam» міститься в газеті «Neues Wiener Tagblatt» в оголошенні про пісенний вечір австрійського актора театру і кіно Пауля Аслана. Однак з формулювання «Richard Beer-Hofmanns „Schlaflied für Mirjam“ mit begleitender Musik von Serge Bortkiewicz»⁴ не можливо зрозуміти, йдеться про пісню або романс на слова Р. Бер-Гофмана чи про мелодекламацію. В останньому випадку музичним супроводом міг виступати будь-який з відомих інструментальних творів композитора.

Як бачимо, об'ємна, різноманітна і частково ще не досліджена творча спадщина С. Борткевича відкриває широке коло можливостей для дослідників. Його рукописи зберігаються у сховищах від Ляйпцига до Філадельфії. Інші манускрипти можуть знаходитися в архівах Гонконгу, Лондона, Белграда, Праги, Відня, Берліна та інших міст (в першу чергу в Австрії та Німеччині). Складним, але багатообцяючим видається пошук втраченої колекції Товариства Борткевича, з якої лише крихти, ймовірно, потрапили до архіву видавництва Doblinger, бібліотеки Мюнхенської Вищої школи музики та театру й Австрійської національної бібліотеки. Більше того, обмеженість і певна суперечливість інформації про твори композитора та їх назви (в першу чергу вокальних номерів), наявність численних обробок і транскрипцій спонукає до проведення ледь не детективних розслідувань долі рукописів Сергія Борткевича.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ДЖЕРЕЛ

1. Чередниченко О. Фортепианное творчество Сергея Борткевича в свете классико-романтической традиции : дисс. ... канд. искусствоведения : спец. 17.00.03 Музыкальное искусство / Харьковский гос. ун-т искусств им. И. П. Котляревского. Харьков, 2008. 297 с.

¹ Reichspost. No. 41. 1930, February 11. P. 8.

² Можливо, «Кадриль» ор. 39 № 12.

³ Ballan M. Malcolm Ballan to Temur Yakubov, June 27, 2017. Letter. Personal private archive of Temur Yakubov (Kyiv, Ukraine).

⁴ Neues Wiener Tagblatt. No. 113. 1924, April 24. P. 9.

2. Acht Einladungen für Veranstaltungen der Bortkiewicz-Gemeinde mit Aufzählung der Programmpunkte, aus den Jahren 1950 und 1951. Invitations to events. Series LQH0031087. Wienbibliothek im Rathaus, Hauptkatalog Handschriften [Library in Viennese town hall, Vienna, Austria, Main catalog of manuscripts]. Nachlass Hans Ankwicz-Kleehoven.
3. Alpenländische Rundschau. Newspaper. Klagenfurt, Austria, Nr. 259. 1928, September 22. 30 p.
4. Ballan M. Malcolm Ballan to Temur Yakubov, June 27, 2017. Letter. Personal private archive of Temur Yakubov (Kyiv, Ukraine).
5. Bortkiewicz S. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, January 02, 1935. Letter [duplicate]. Personal private archive of Wouter Kalkman (Leiden, Netherlands).
6. Bortkiewicz S. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, July 03, 1932. Letter [duplicate]. Personal private archive of Wouter Kalkman (Leiden, Netherlands).
7. Bortkiewicz S. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, June 27, 1930. Letter [duplicate]. Personal private archive of Wouter Kalkman (Leiden, Netherlands).
8. Bortkiewicz S. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, Mai 30, 1933. Letter [duplicate]. Personal private archive of Wouter Kalkman (Leiden, Netherlands).
9. Bortkiewicz S. Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, October 26, 1939. Letter [duplicate]. Personal private archive of Wouter Kalkman (Leiden, Netherlands).
10. Bortkiewicz S. Werkverzeichnis. Manuscript. 1952. Personal private archive of Nils Franke (London, Great Britain).
11. Dalen H. "Serge Bortkiewicz". De Delver. Delft, Netherlands: Kunstkring Delft, 5de Jaargang №2. 1931, October 15. P. 21–29.
12. Frintrop S. Susanne Frintrop to Temur Yakubov, August 01, 2017. Letter. Personal private archive of Temur Yakubov (Kyiv, Ukraine).
13. Galvan G. The ABCs of the WPA Music Copying Project and the Fleisher Collection. American Music. Champaign, Illinois, USA: University of Illinois Press, 2008. Vol. 26 No. 4. P. 514-538.
14. Kalkman W. Bortkiewicz and the Fleisher collection. Retrieved September 22, 2017. URL: <https://sergeibortkiewicz.com/bortkiewics-and-the-fleisher-collection/>
15. Kalkman W. Wouter Kalkman to Temur Yakubov, August 10, 2017. Letter. Personal private archive of Temur Yakubov (Kyiv, Ukraine).
16. Kalkman W., Trapman K. «Sergej Bortkiewicz – De teruggevonden pianowerken». Piano Bulletin. Schiedam, Netherlands : EPTA, 2015. No. 3 (96). P. 21-35.
17. Kalkman W., Trapman K. Sergej Bortkiewicz (1877–1952). Beschouwingen over zijn vriendschap met de Nederlandse pianisten Hugo van Dalen en Helene Mulholland en zijn betekenis voor de pianomuziek». Piano Bulletin. Schiedam, Netherlands : EPTA, 2002. No. 2 (56). P. 2–39.
18. Musikalisch-literarischer Monatsbericht über neue Musikalien, musikalische Schriften und Abbildungen. Monthly journal. Leipzig : Verlag von Friedrich Hofmeister, 1907. No. 7, P. 359–422.
19. Neues Österreich. Newspaper. Vienna, Austria. No. 285. 1946, March 24. 4 p.
20. Neues Wiener Tagblatt. Newspaper. Vienna, Austria. No. 113. 1924, April 24. 26 p.
21. Paul E. Sergei Bortkiewicz, Leben und Werk – Diplomarbeit in Musikpädagogik zur Erlangen des akademischen Grades 'Magistra artium' an der Universität Mozarteum Salzburg Musikpädagogisches Institut in Innsbruck. Innsbruck, Österreich, 2002. 126 p.

22. Radio Wien. Magazine. Vienna, Austria. 1928, December 14. 76 p.
23. Radio Wien. Magazine. Vienna, Austria. 1931, September 11. 76 p.
24. Radio Wien. Magazine. Vienna, Austria. 1933, February 24. 68 p.
25. Radio Wien. Magazine. Vienna, Austria. 1936, October 30. 48 p.
26. Reichspost. Newspaper. Vienna, Austria. No. 41. 1930, February 11. 12 p.
27. Ruppert A. A. Ruppert to P. R. Cook, July 15, 1971. Letter [duplicate]. Personal private archive of Malcolm Ballan (Southampton, Great Britain).
28. Salzburger Chronik. Newspaper. Salzburg, Austria. No. 16. 1935, January 19. 8 p.
29. Schwab E. Edmund Schwab to Walter Labhart, December 10, 1960. Letter [duplicate]. Personal private archive of Wouter Kalkman (Leiden, Netherlands).
30. Thadani B. Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz. 3rd ed. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 2007. 90 p.
31. Wright D. Sergei Bortkiewicz. Retrieved September 22, 2017. URL : <http://www.-wrightmusic.net/pdfs/sergei-bortkiewicz.pdf> (дата звернення: 10.10.2017).

REFERENCES

1. Cherednichenko, O. (2008). Fortepiannoe tvorchestvo Sergeya Bortkevicha v svete klassiko-romanticheskoy traditsii [Piano works of Sergei Bortkiewicz in the light of the Classic-Romantic tradition]: diss. ... kand. iskusstvovedeniya: spets. 17.00.03 «Muzyikalnoe iskusstvo»/ Harkovskiy gosudarstvennyiy universitet iskusstv im. I. P. Kotlyarevskogo. Harkov, 297.
2. Acht Einladungen für Veranstaltungen der Bortkiewicz-Gemeinde mit Aufzählung der Programmpunkte, aus den Jahren 1950 und 1951. Invitations to events. Series LQH0031087. Wienbibliothek im Rathaus, Hauptkatalog Handschriften [Library in Viennese town hall, Vienna, Austria, Main catalog of manuscripts]. Nachlass Hans Ankwicz-Kleehoven.
3. (1928). Alpenländische Rundschau, 259, September 22. Klagenfurt, 30.
4. Ballan, M. (2017). Malcolm Ballan to Temur Yakubov, June 27. Letter. Personal private archive of Temur Yakubov (Kyiv, Ukraine).
5. Bortkiewicz, S. (1935). Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, January 02. Letter [duplicate]. Personal private archive of Wouter Kalkman (Leiden, Netherlands).
6. Bortkiewicz, S. (1932). Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, July 03. Letter [duplicate]. Personal private archive of Wouter Kalkman (Leiden, Netherlands).
7. Bortkiewicz, S. (1930). Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, June 27. Letter [duplicate]. Personal private archive of Wouter Kalkman (Leiden, Netherlands).
8. Bortkiewicz, S. (1933). Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, Mai 30. Letter [duplicate]. Personal private archive of Wouter Kalkman (Leiden, Netherlands).
9. Bortkiewicz, S. (1939). Sergei Bortkiewicz to Hugo van Dalen, October 26, 1939. Letter [duplicate]. Personal private archive of Wouter Kalkman (Leiden, Netherlands).
10. Bortkiewicz, S. (1952). Werkverzeichnis. Manuscript. Personal private archive of Nils Franke (London, Great Britain).
11. Dalen, H. (1931). Serge Bortkiewicz. De Delver, 2, October 15. Delft, Netherlands : Kunstkring Delft, 21–29.
12. Frintrop, S. (2017). Susanne Frintrop to Temur Yakubov, August 01. Letter. Personal private archive of Temur Yakubov (Kyiv, Ukraine).

13. Galvan, G. (2008). The ABCs of the WPA Music Copying Project and the Fleisher Collection. *American Music*, 26. 4. Champaign, Illinois, USA: University of Illinois Press, 514-538.
14. Kalkman, W. (2017). Bortkiewicz and the Fleisher collection. Available at: <https://sergeibortkiewicz.com/bortkiewicz-and-the-fleisher-collection/>
15. Kalkman, W. (2017). Wouter Kalkman to Temur Yakubov, August 10. Letter. Personal private archive of Temur Yakubov (Kyiv, Ukraine).
16. Kalkman, W., Trapman, K. (2015). «Sergej Bortkiewicz – De teruggevonden pianowerken». *Piano Bulletin*, 3 (96). Schiedam, Netherlands : EPTA, 21-35.
17. Kalkman, W., Trapman, K. (2002). Sergej Bortkiewicz (1877–1952). Beschouwingen over zijn vriendschap met de Nederlandse pianisten Hugo van Dalen en Helene Mulholland en zijn betekenis voor de pianomuziek». *Piano Bulletin*, 2 (56). Schiedam, Netherlands : EPTA, 2–39.
18. (1907). *Musikalisch-literarischer Monatsbericht über neue Musikalien, musikalische Schriften und Abbildungen*, 7. Leipzig : Hofmeister, 359–422.
19. (1946). *Neues Österreich*, 285, March 24, 4.
20. (1924). *Neues Wiener Tagblatt*, 113, April 24, 26.
21. Paul, E. (2002). Sergei Bortkiewicz, Leben und Werk – Diplomarbeit in Musikpädagogik zur Erlangen des akademischen Grades ‘Magistra artium’ an der Universität Mozarteum Salzburg Musikpädagogisches Institut in Innsbruck. Innsbruck, 126.
22. (1928). *Radio Wien*, December 14, 76.
23. (1931). *Radio Wien*, September 11, 76.
24. (1933). *Radio Wien*, February 24, 68.
25. (1936). *Radio Wien. Magazine*, October 30, 48.
26. (1930). *Reichspost*, 41, February 11, 12.
27. Ruppert, A. (1971). A. Ruppert to P. R. Cook, July 15. Letter [duplicate]. Personal private archive of Malcolm Ballan (Southampton, Great Britain).
28. (1935). *Salzburger Chronik*, 16, January 19, 8.
29. Schwab, E. (1960). Edmund Schwab to Walter Labhart, December 10. Letter [duplicate]. Personal private archive of Wouter Kalkman (Leiden, Netherlands).
30. Thadani, B. (2007). *Recollections, letters and documents of Sergei Bortkiewicz*. 3rd ed. Winnipeg, Canada : Cantext Publications, 90.
31. Wright, D. (2017). Sergei Bortkiewicz. Retrieved September 22, 2017. Available at: <http://www.wrightmusic.net/pdfs/sergei-bortkiewicz.pdf> (Accessed: 10.10.2017).

Якубов Т. А. Судьба манускриптов Сергея Борткевича: утерянное и найденное.

Проанализировано творческое наследие С. Борткевича. Указано, с какими издательствами сотрудничал композитор, (D. Rahter, Kistner & Siegel, N. Simrock, Ries & Erler, Rozsavölgyi и др.), и отслезена судьба архивов его основного издателя – Anton J. Benjamin. При этом выявлены жанровые и хронологические критерии успешности публикации того или иного опуса С. Борткевича. Путем исследования документов (в том числе ранее неизвестных архивных), содержащих список произведений композитора, было обнаружено, сколько композиций не было опубликовано и где хранились рукописи этих опусов. Подтверждено указанное место хранения тех манускриптов, которые удалось найти на сегодняшний день, в частности в архивах Австрийской национальной библиотеки, Национальной библиотеки Испании, Музыкальной библиотеки им. Г. Доницетти в г. Бергамо (Италия), Нидерландского музыкально-

го института в Гааге, коллекции Е. Флейшера в Свободной библиотеке Филадельфии (США), Саксонском государственном архиве в г. Лейпциг (Германия) и др. Кроме того исследован путь, которым эти произведения туда попали (присланы непосредственно автором, переправлены из другого места хранения и т.д.), и способ, с помощью которого их нашли (от целенаправленного поиска в архивных каталогах до простой случайности). Приведены материалы из немецких и австрийских газет первой половины XX века, а также писем самого композитора с упоминаниями об исполнении или планами публикации утерянных произведений С. Борткевича, что позволяет выдвинуть предположения относительно их возможного местонахождения.

Ключевые слова: творчество Сергея Борткевича, местонахождение рукописей, поиск утерянного.

Yakubov T. The fate of Sergei Bortkiewicz's manuscripts: lost and found. The author has analyzed the creative heritage of Sergei Bortkiewicz, indicating the publishing houses that collaborated with the artist (D. Rahter, Kistner & Siegel, N. Simrock, Ries & Erler, Rozsavölgyi, etc.), and tracing the fate of archives of the composer's main publisher – Anton J. Benjamin. He concludes that the piano works were the most successful of his compositions that were published, whereas the songs, for example, rarely saw publication. Earlier works from Opus 3-33 were all published, whilst his later opuses from Op 34-74 saw only intermittent publication, the bulk remaining in manuscript. By processing documents containing a list of the artist's works (including works previously unknown in Ukraine), it was discovered how many compositions remained unpublished, and where the manuscripts of these works were likely to be held. The storage location of these manuscripts – found to date and confirmed – include the archives of the Austrian National Library, the National Library of Spain, Gaetano Donizetti Music Library in Bergamo (Italy), the Netherlands Music Institute in the Hague, the E. Fleisher Collection in the Free Library of Philadelphia (USA), and the Saxon State Archive in Leipzig (Germany). In addition, the scholar was able to research the way in which these works were obtained by these establishments (sending by author, getting from another repository, etc.), and how they were eventually re-discovered (from a purposeful search in archival catalogs to a mere coincidence). Through German and Austrian newspapers, as well as the letters of the composer himself, the author was able to conduct research on references to planned performances, or future plans for publication of the lost works by Sergei Bortkiewicz, which in turn, helped to guide the assumption about their potential location.

Keywords: Sergei Bortkiewicz's heritage, the whereabouts of the manuscripts, search of the lost.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2017 р.